

В.Ф.ВЕРСТЮК *

ВІД «ВЕЛИКОЇ ОКТЯБРЬСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧЕСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ І ГРАЖДАНСЬКОЇ ВОЙНИ НА УКРАЇНІ (1917–1920)» ДО «НАРИСІВ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» Й ДАЛІ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПАРАДИГМИ

Розглядається процес змін дослідницької парадигми історії революції. Показано, як під впливом зрушень («перебудова» у СРСР, його розпад, проголошення незалежності України) трансформувалася картина минулого. Заідеологізована радянською наукою історія революції втрачала свій сакральний зміст початку «нового соціально-економічного ладу», натомість з'явилася розповідь про українську революцію, яка докорінно відрізнялася від російської. Адже завданням Української революції 1917–1921 рр. було не знищення всього, що набуло людство за тисячі років, а побудова на фундаменті старої культури нової демократичної держави. Перехід до нового бачення минулого був тривалим, вимагав не лише відповідних методологій, але й свідомісних суспільних зрушень, зміни покоління істориків.

Ключові слова: Українська революція, Центральна Рада, російсько-українські війни, історіографія, «перебудова», незалежність.

Столітній ювілей яскраво висвітлив історичне значення Української революції, її роль у творенні держави та нації, наголосив на уроках, які необхідно засвоїти. Про це говорилося у спеціальному указі Президента України, його виступі 17 березня цього року в Національному історичному музеї. Про це ж ішлося на врочистому засіданні Верховної Ради України, яке відбулося того ж дня. Для дослідників, що професійно займаються вивченням революційної доби, столітня дата – це добра нагода підбити проміжні підсумки власної роботи, обговорити проблеми, котрі ще не знайшли остаточного вирішення, чітко визначити здобуті результати, а водночас подумати над імовірними дослідницькими перспективами. За останню чверть століття українські історики провели велику й копітку роботу з відновлення історії революції, створення її оригінальної концепції, звільнення її з-під нашарувань, міфів «Великої Жовтневої соціалістичної революції». Сьогодні це твердження здається докорманим і навіть тривіальним фактом, який не викликає особливих заперечень та дискусій, проте, що б це сталося, довелося пройти складний шлях, який вимагав від істориків насамперед світоглядних змін, пошуку принципово інших від комуністичних дослідницьких парадигм, нагромадження величезного нового нарративного матеріалу, джерелознавчих, археографічних здобутків. Нижче робиться спроба бодай спрощено, «телеграфним методом» означити цей процес. Автор відразу просить вибачення за можливі прояви суб'єктивізму, адже це одночасно і його розділене на дві частини життя, перша з яких пройшла

* Верстюк Владислав Федорович – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України НАНУ

E-mail: vverst@ukr.net

в тоталітарному минулому, яке не толерувало власного бачення історичного процесу, не дозволяло відхилитися від «лінії партії» та «класового підходу», а друга – значно складніша, проте й оптимістичніша, відкрита до світової науки, сповнена творчої наснаги, здорової конкуренції, рефлексій, інтелектуально насичена та, сподіваюсь, продуктивна, результативна.

Почну здалека. За декілька місяців до «перебудови», восени 1984 р., у видавництві АН УРСР «Наукова думка» побачив світ 6-й том 10-томної «Истории Украинской ССР», присвячений подіям 1917–1920 рр. Він мав промовистий підзаголовок: «Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917–1920)». Це було останнє за часів СРСР загальною видання в республіці, присвячене революції. Воно ввібрало у себе всі досягнення радянської історіографії й на кілька років стало еталоном, за яким історики звіряли напрями своїх досліджень та посиленнями на яке зміцнювали «правильність» своїх думок. Характер книги добре передає заключний абзац передмови, в якому йшлося про завдання, вирішувані авторським колективом:

«[...] глибоко проаналізувати дію на Україні загальних закономірностей соціалістичної революції, показати, що встановлення радянської влади стало закономірним результатом історично обумовленого соціально-економічного й політичного розвитку України; широко висвітлити самовіддану боротьбу трудящих республіки під керівництвом Комуністичної партії за встановлення та зміцнення радянської влади; повніше розкрити всебічну допомогу великого російського та інших братніх народів у боротьбі проти внутрішньої контрреволюції й іноземної інтервенції; аргументовано викрити вигадки буржуазних фальсифікаторів історії Великого Жовтня та боротьби на захист його завоювань, які намагаються дезорієнтувати народи, що змагаються за своє звільнення, і приховати злочини міжнародного імперіалізму проти трудящих країни Рад»¹.

Відповідно до завдань було сформовано структуру книжки, у сімнадцяти розділах якої розгорталась епічна картина «класової боротьби» під керівництвом більшовицької партії, яка встигала всюди: у 1917 р. керувала «масовим робітничим і селянським рухом», «революціонізувала солдатські маси», більшовизувала ради та профспілки, кинула виклик Тимчасовому уряду, виступила проти «корніловщини», реалізувала «ленінський план переходу до соціалістичної революції», узяла курс на збройне повстання, захопила владу в Петрограді, а також боролася проти «українського буржуазного націоналізму» за «інтернаціональну єдність трудящих». Події в Україні неймовірно тісно наближені до процесів у столицях колишньої імперії, вони їх фактично повторювали. Відповідно у книзі практично не було «національних особливостей» революції, національні процеси лише позначено в кількох «ліхтариках» і в такий спосіб, що «буржуазні націоналісти», мовляв, «плутаються в ногах у трудящих

¹ История Украинской ССР в 10 томах. – Т.6. – К., 1984. – С.10.

мас», постійно їх «зраджують», за нагоди або «служать окупантам», або самі запроваджують «терористичні режими». Натомість «трудящі» наполегливо з ними борються. Результатом цієї боротьби стає «крах націоналізму», створення української радянської держави, «соціалістичне будівництво», війна проти німецько-австрійських «окупантів», розгром іноземної інтервенції та «внутрішньої контрреволюції», а в кінцевому результаті – створення військово-політичного союзу радянських республік і переможне завершення «громадянської війни». Характерною особливістю видання було знеособлення матеріалу – відрізати один параграф від іншого за авторською манерою письма неможливо, тексти обговорювалися та правилися колективно. У передмові так і зазначалося, що том підготовлено «авторським колективом у складі...». Іншою особливістю стало безупинне цитування праць В.Леніна та партійних більшовицьких документів. Сьогодні ця книга сприймається не як дослідження, а як комуністичний витвір «класової пам'яті».

Навесні 1985 р. у СРСР розпочалася «перебудова», метою якої було виведення країни із «застою». Нова політика мала охопити всі сфери життя й, звісно, не могла не зачепити історичну науку. Проте зрушення тут відбувалися дуже повільно та несистемно. Натомість публіцисти та літератори активно використовували історію, але радше як ресурс, що повинен був визначити ті явища і проблеми, котрі начебто гальмували «прогрес соціалізму» й мали допомогти повернути йому (соціалізові) «людське обличчя». Насамперед на історичне полотно почали повертатися репресовані сталінським режимом «старі більшовики», «соратники Леніна».

1987 р. у СРСР гучно відзначили 70-ліття революції. На спільному врочистому засіданні ЦК КПРС і Верховної Ради СРСР велику доповідь «Жовтень і перебудова: революція триває» зробив М.Горбачов, котрий говорив про соціалізм як «реальну альтернативу капіталізму», а також хвалив Й.Сталіна за «розгром троцькізму», що супроводжувалося аплодисментами залу². Чим могли відповісти історики на такі «меседжі» влади?

Директор Інституту історії АН УРСР акад. Ю.Кондуфор 1988 р. опублікував статтю «Завдання дальшого розвитку історичних досліджень в Українській РСР у світлі рішень XXVII з'їзду КПРС», в якій констатував ряд негативних проблем в історичній науці, накреслив шляхи їх подолання. Один із них, очевидно магістральний, полягав у підготовці багатотомної «Історії класів і соціальних верст Української РСР». «Робітничому класу» відводилося три томи, селянству й інтелігенції – по два. Автор інформував, що робота над 7-томником мала сприяти «засвоєнню вчення основоположників марксизму-ленінізму про безкласове соціалістичне суспільство»³ Тобто старий спосіб думання,

² Див.: Горбачёв М.С. Октябрь и перестройка: революция продолжается. – Москва, 1987. – С.5.

«[...] руководящее ядро партии, которое возглавлял И.В.Сталин, отстояло ленинизм в идейной борьбе, сформулировало стратегию и тактику на начальном этапе социалистического строительства, получило одобрение политического курса со стороны большинства членов партии и трудящихся. Важную роль в идейном разгроме троцкизма сыграли Н.И.Бухарин, Ф.Э.Дзержинский, С.М.Киров, Г.К.Орджоникидзе Я.Э.Рудзутак и другие. (Аплодисменты)».

³ Кондуфор Ю. Завдання дальшого розвитку історичних досліджень в Українській РСР у світлі рішень XXVII з'їзду КПРС // Український історичний журнал. – 1988. – №4. – С.9.

а відповідно й написання зберігався. У цій же статті автор говорив, що 1987 р. вийшли у світ праці, створені співробітниками інституту в умовах «перебудови»: «Слід сказати, що в окремих з них, і насамперед у дослідженнях, присвячених історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни на Україні, відчувається свіжий подих часу, що поступово охоплює історичну науку»⁴. Які ж це були праці?

В УРСР до 70-річного ювілею революції побачили світ декілька помітних видань: «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: Енциклопедичний довідник», «Великий Жовтень і Україна», «Триумфальное шествие советской власти на Украине» (Ю.Гамрецький, Ж.Тимченко, О.Щусь). Їх автори рухалися давно накатаним шляхом згаданого вище 6-го тому «Истории Украинской ССР». У схвальній рецензії на «Триумфальное шествие...», опублікованій 1989 р. в «Українському історичному журналі», відомий тоді історик партії Б.Корольов відзначав: актуальність дослідження «посилається ще й тим, що буремні події тих місяців на Україні найбільш старанно перекручуються в численних працях зарубіжних буржуазних істориків»⁵. Гортаючи річний комплект часопису за 1989 р., відчуваєш, як складно було фаховим історикам щось корегувати у своєму письмі, не змінюючи парадигму дослідження, залишаючись вірними «марксистсько-ленінській теорії». Швидше за все це було схоже на імітацію «свіжого подиху», на інкрустацію старих схем і текстів фактами національного дискурсу, аніж на якісні зміни. Для прикладу, пошлюся на статтю А.Гриценко. Це – класичний зразок радянської схеми висвітлення революції. Однак тут уже згадувалося про створення Української Центральної Ради та робилося неспівмірне застереження «проти намагань деяких авторів характеризувати її (тобто УЦР – В.В.) з самого виникнення як орган влади української буржуазно-націоналістичної контрреволюції. Інша справа – подальший шлях Центральної Ради, який привів її у листопаді – грудні 1917 р. до збройної боротьби проти влади Рад»⁶. Наприкінці 1989 р. «УІЖ» опублікував статтю Ю.Кондуфора. Національні сюжети теми автор подав дуже стисло й доволі однозначно: «В період найрізкішого зіткнення протиборствуючих сил, коли народ встановлював свою радянську владу, Центральна Рада, Директорія, партії та їхні лідери, що входили в ці державні органи, здійснювали контрреволюційну політику, фактично ведучи війну проти власного народу»⁷.

Наступного року на шпальтах «Українського історичного журналу» побачив світ матеріал авторства Ю.Гамрецького. Судячи з назви, можна було б сподіватися, що побачимо тут спробу бодай побіжно, пунктирно, відтворити розвиток національно-визвольного руху. Утім цього не сталося. Фактично автор продовжив давню схоластичну суперечку, яку вів відділ історії Жовтневої революції Інституту історії АН УРСР зі співробітниками Інституту історії партії при ЦК КПУ довкола факту вступу київських більшовиків до Центральної Ради.

⁴ Там само. – С.7.

⁵ Див.: Там само. – 1989. – №8. – С.153.

⁶ Гриценко А. Корінні проблеми історії Великого Жовтня і боротьби проти інтервентів та внутрішньої контрреволюції на Україні в роки громадянської війни (1917–1920 рр.) // Там само. – №7. – С.74.

⁷ Кондуфор Ю. Великий Жовтень і доля інтелігенції // Там само. – №12. – С.9.

Якщо провідний історик партії П.Варгатюк засуджував цей, на його думку, «помилковий крок», то Ю.Гамрецький уважав його виправданим, спрямованим на «рішуче викриття великодержавної урядової політики та буржуазних націоналістів, а також сприяння інтернаціональному згуртуванню трудящих». Завершальне речення статті заклиало до «правдивого» відтворення минулого, що «дасть можливість глибше розкрити успіхи і труднощі боротьби за владу Рад на Україні»⁸. Ю.Кондуфор і Ю.Гамрецький на той час були чільними істориками революційної тематики⁹. Якщо відстежувати стан історіографії лише за їхніми текстами, то доходиш однозначного висновку, що дослідницька парадигма «соціалістичної революції» залишалась єдиною й незламною. Проте це і так, і не так.

«Перебудова» показала, наскільки радянський історичний дискурс був відірваним від реального життя та змусила коли не всіх, то значну частину істориків переосмислювати здобуте й шукати нові теми та способи їх вивчення. Саме 1989–1990 рр. запам'ятались як час початку змін. Це були ключові роки «перебудови», вона змінила свій вектор, зазвучали гасла демократії, відбулося позбавлення партії права на монополію влади, художня література, публіцистика й багато інших факторів на очах змінювали суспільну свідомість, а разом почалися поступові зміни в історіографічному процесі.

Ще навесні 1988 р. рада молодих учених Інституту історії АН УРСР ініціювала створення молодіжного історичного дискусійного центру. Дискусія на тему «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні» відбулася в інституті напередодні нового 1989-го року. Вона була більше запальною, аніж змістовною: молодь намагалася внести якісь оціночні зміни, але їй явно бракувало нових знань і підходів, а старше покоління дотримувалося усталених поглядів. У пам'яті залишили слід громадсько-політичні читання «Молодь і актуальні проблеми історичної науки», які пройшли у Чернівцях улітку 1989 р. На пленарному засіданні авторів цих рядків довелося робити доповідь «Нові підходи до вивчення історії України», а згодом керувати секцією «Історія СРСР

⁸ Гамрецький Ю. До вивчення національно-визвольного руху на Україні в 1917 р. // Український історичний журнал. – 1990. – №12. – С.72.

⁹ До цих двох людей я маю особливе ставлення. Обидва відіграли в моєму житті помітну роль. Юрій Юрійович Кондуфор був моїм викладачем і деканом на історичному факультеті, згодом директором інституту та формальним завідувачем відділу після смерті М.Супруненко. З Юрієм Марковичем Гамрецьким довелося працювати в одному відділі практично 17 років. Він був інтелектуальним стимулятором колективу. В аспірантські роки, читаючи його праці, я дивувався вмінню формулювати думку, вибудовувати нарративний матеріал, добувати нову інформацію. В Юрія Марковича треба було вчитися налагоджувати людські контакти. Парадоксально, але в нього були вороги, недоброчинці, через що на затвердження докторської дисертації він чекав 7 років. Ю.Кондуфорові та Ю.Гамрецькому я завдячую швидким захистом докторської дисертації. Вони всіляко підтримували мене в перебудовні роки в пошуках нового, але самі зупинилися на певному рубежі. Обидва залишили науку й пішли з інституту не в похилому віці. Чомусь мені здається, що це була свідомо, осмислена позиція, пов'язана з їх радянською ідентичністю. Саме ідентичність, а не брак знання, не дозволили переступити через те, на що було витрачено декілька десятків років, а може й усе життя. В одній із статей часів «перебудови» Ю.Кондуфор зізнавався: «Скажу відверто: все, що ми писали, досліджували йшло від чистого серця, від душі. Ми щиро вважали, що писати слід так, а не інакше. Все диктувалося свідомістю того часу. І нині ми з боєм це усвідомлюємо. Ми, історики, виявилися нездатними вчасно попередити партію про певні негативні процеси, які відбувалися в суспільстві» // Там само. – 1988. – №4. – С.5.

з 1917 р. до наших днів». Таке ось цікаве поєднання, що промовисто демонструвало ознаки перехідного часу. Як одну з них згадаємо республіканську «Програму розвитку історичних досліджень, поліпшення вивчення і пропаганди історії Української РСР»¹⁰. Це був останній проект спроби модернізації історичної науки, який вийшов зі стін ЦК КПУ. Головну частину його складав перелік випуску видань на майбутнє десятиріччя, в якому механічно поєднали «лошака та їжака». Якщо дореволюційний період було представлено великою кількістю джерел (козацькі літописи, хроніки, мемуари, актові матеріали), то в радянському, який хронологічно починався з 1917 р., із подачі Інституту історії партії при ЦК КПУ домінувала історико-партійна література («Нариси історії Комуністичної партії України», «Нариси історії КПЗУ», «В.І.Ленін і Компартія України в період громадянської війни (1918–1920)», «Більшовицькі організації України: організаційно-партійна діяльність (лютий 1917 – липень 1918 рр.)», «Протоколи з'їздів і конференцій Компартії України»). Інститут історії АН УРСР своєю чергою пропонував «З'їзди рад України (1917–1937)», збірники документів про 12-ту, 13-ту, 14-ту радянські армії у громадянській війні на Україні, «Трагедія і подвиг трудового народу: громадянська війна та іноземна інтервенція 1918–1920 рр. на Україні», популярний нарис «Історія Української РСР», а також декілька інших видань, серед яких значилося й таке: «Ради, Центральна Рада і Директорія в революції і громадянській війні». Утім переломний час вніс суттєві корективи в розвиток історичної науки й дуже швидко про виконання програми забули.

Одним із нових струмочків в історіографії, який виник 1988 р. на потребу моменту, стало видання молоддю Інституту історії АН УРСР під патронатом заступника директора І.Хворостяного (згодом С.Кульчицького) препринтів на інноваційну тематику, яка на той час ще не потрапляла на шпальти «УГЖ», а згодом трансформувалася у серію «Історичні зошити». Ці невеличкі брошурки мали публічний успіх. Їх не лише перечитували, але й передруковували в газетах, журналах, адже читацька аудиторія відчувала справжній дефіцит на оновлену історію України. Першим став матеріал «Центральна Рада: сторінки історії», авторами якого стали тоді молоді кандидати історичних наук Д.Яневський (О.Павловський) та В.Устименко. Фактично це була перша спроба відтворити, хоч і стисло, але загальну картину діяльності УЦР від її виникнення й до проголошення самостійності УНР. У цій праці історія Центральної Ради не виглядала маргінальним фрагментом на тлі більшовицької візії революції, а була самостійним предметом дослідження. Автори розповідали, як після свого створення УЦР набирала сили, формувала програму дій, провела Всеукраїнський національний конгрес, почала перемовини з Тимчасовим урядом із приводу автономії України, проголосила універсали. Однак не можна було назвати цю статтю вдалою, за нею тягнувся шлейф старих уявлень, характеристик, оцінок. Зокрема Центральна Рада зображувалася як «буржуазна організація», «антинародна» сутність якої «виявилась під час боротьби за

¹⁰ Див.: Там само. – 1990. – №11/12.

встановлення радянської влади в республіці»¹¹. Не певен, що видання принесло авторам велике задоволення... Минув рік, і Д.Яневський вирішив повернутись до цієї теми. Він підготував новий препринт, який вийшов друком на початку 1990 р. Це була не лише більша, але й значно якісніша розвідка, звільнена від кліше радянської історіографії (тут уже не лунали звинувачення УЦР в «буржуазності» та «антинародності»). Текст починався так:

«Центральна Рада... На цю назву натрапляємо в монографіях і статтях, археографічних виданнях та мемуарах, в яких йдеться про розвиток революційного процесу на Україні у 1917 р. Що це за організація? Як і коли вона виникла? Виразником чиїх класових, соціальних, політичних інтересів виступала? Які її роль та місце в революційних подіях на Україні? На ці, як і чимало інших запитань, навіть фахівці-історики відповісти вичерпно сьогодні, на жаль, ще не можуть»¹².

А далі автор, використовуючи наявні й не дуже численні на той час джерела, давав загалом об'єктивний портрет Центральної Ради. Один із препринтів К.Гломозда і Д.Яневський (О.Павловський) присвятили українській національній символіці, В.Верстюк розкрив історію першого союзу махновців із радянською владою¹³.

Розпад СРСР, проголошення незалежності України супроводжувалися серйозними трансформаційними змінами у суспільній свідомості. У тих умовах питання культурної, особливо мовної та історичної політики набули першочергової значущості, а ідеологія й реалії незалежності мали стати об'єктом не лише політологічних вимірів, але предметом активного формування з боку представників гуманітарних наук, письменників, журналістів, широкого кола інтелектуалів. У розбудженому й розкутому суспільстві відчувався справжній голод на історичні праці, особливої актуальності набула альтернативна радянській історія ХХ ст., у тому числі подій 1917–1921 рр.

Наприкінці 1991 р. у видавництві «Наукова думка» вийшла монографія В.Верстюка, присвячена селянському повстанському рухові 1918–1921 рр. Книга суттєво підважувала радянську парадигму висвітлення громадянської війни. «Махновщина» не розглядалась як негативне «контрреволюційне» явище, а головним чином як масовий збройний протест проти більшовицької політики «воєнного комунізму». Одночасно розвінчувалося твердження, нібито цю політику була зумовлено громадянською війною, яку розв'язали «сили контрреволюції». Навпаки, доводилося, що громадянську війну розв'язали самі більшовики у відповідності до ленінської теорії соціалістичної революції, а «воєнний комунізм» став безпосередньою спробою переходу до комуністичного ладу¹⁴.

¹¹ До питання про розстановку політичних сил на Україні в 1917–1920 рр. [Препринт №1]. – К., 1988. – С.8.

¹² *Яневський Д.Б.* Українська Центральна Рада: перші кроки до новітньої національної державності (березень – листопад 1917 р.). – К., 1990. – С.3.

¹³ *Гломозда К., Павловський О.* Українська національна символіка: походження, традиції, доля. – К., 1989; *Верстюк В.Ф.* Комбриг Нестор Махно: З історії першого союзу махновців з радянською владою. – К., 1990.

¹⁴ *Верстюк В.* Махновщина: селянський повстанський рух на Україні (1918–1921). – К., 1991.

Молода державність потребувала історичної легітимації. Курс історії України почали викладати не лише у середній школі, але й у вищій, а історія партії фактично перестала існувати. Суспільне замовлення підштовхувало гуманітаріїв до опанування нової тематики. Період революції в бездержавній історії України був невеличким острівцем, який можна було вдало використати для цієї мети. У 1990 р. видавництво товариства «Знання» випустило брошуру О.Романчука «Ультиматум», в якій ішлося про механізм розв'язування Раднаркомом війни проти УНР наприкінці 1917 р. Те саме видавництво наступного року видало добірку публіцистичних праць М.Грушевського, написаних переважно 1917 р.

Із проголошенням незалежності України кольорова гама подій 1917–1921 рр. поступово почала втрачати суцільне червоне забарвлення, спочатку розбавляючи, а трохи пізніше й замінюючи його синьо-жовтими тонами. Сказати, що процес націоналізації історії у царині революційної проблематики в першій половині 1990-х рр. був складним – це нічого не сказати. Адже ще вчора у центрі революційного історієписання стояла більшовицька партія з гаслами «диктатури пролетаріату», його союзу з «трудящим селянством», а сьогодні комуністи втратили монополію на владу й голосували за державний суверенітет України. Тож підважено «пролетарський інтернаціоналізм», а «націоналізм» втратив ознаку одіозності. Відмова від старої, перехід до нової дослідницької парадигми породжували масу проблем. Усі розуміли, що писати так, як учора, уже не можна, але ніхто не знав, як треба писати. Демонтаж парадигми «Жовтневої революції на Україні» гальмувався нерозробленістю національної концепції революції, її структури, тематики окремих хронологічних блоків. Історикам бракувало знання фактичного матеріалу, понятійного апарату та методології. Характерною особливістю текстів початку 1990-х рр. (як і кінця 1980-х) було механічне поєднання старого й нового. Завчений до автоматизму понятійний апарат, відпрацьовані схеми опису минулого спонукали до традиційного мислення. Позбутися їх було надзвичайно важко, особливо для представників старшої генерації. Як на приклад, зішлюся на дві «Історії України», видані 1991 й 1992 рр. Перша, авторства М.Коваля, С.Кульчицького, Ю.Курносова та В.Сарбея, була підручником для 10–11 класів. Тираж книги, надрукованої українською й російською мовами, сягнув 800 тис. примірників. Тут ішлося про чимало речей, які не могли потрапити в попередні підручники, скажімо голод (проте ще не Голодомор) 1932–1933 рр., сталінські репресії, УПА. Але за духом це ще було радянське видання. Період революції фактично подавався за старою схемою: керовані більшовиками «маси» боролися з Центральною Радою, іншими «буржуазно-націоналістичними» інституціями. Друга «Історія України» – курс лекцій для студентів, підготовлений авторським колективом на чолі з Л.Мельником. Книжка не мала вступу, жодних методологічних пояснень, лише в анотації говорилося, що це – перша спроба видання такого типу, і що лекції друкуються в авторській редакції, з «урахуванням сучасних наукових поглядів автори уточнюють ряд концептуальних положень, оцінок історичних подій та осіб»¹⁵. Лекція 7, автором якої був Ю.Кондуфор,

¹⁵ Історія України: Курс лекцій: у 2 кн. – Кн.2: XX століття. – К., 1992. – С.4.

називалася «Революція на Україні (лютий 1917 – січень 1918 р.)». Бачимо, що з назви зникла «Велика» й «соціалістична», підзаголовки структурних «ліхтариків» теж деідеологізовано. Назагал лекція традиційно відтворювала історію 1917 р.: на першому плані розташувалися більшовики, ради, робітники та солдати, які рухали країну до соціалістичної революції і зрештою встановили радянську владу в Україні. Однак у тексті з'явилися фрагменти національної історії революції: створення Центральної Ради, проведення Всеукраїнського національного конгресу, поїздка української делегації до Петрограда, проголошення універсалів. Тут уже не було голосливих звинувачень УЦР у «буржуазному націоналізмі» – вона характеризувалася радше як «дрібнобуржуазна організація», що проводила політику національного відродження, проте в інших сферах «відзначалась половинчастістю і крайньою непослідовністю, що привело в майбутньому до краху»¹⁶. У списку рекомендованої літератури до лекції поряд із радянськими виданнями з'явилася публіцистика М.Грушевського та В.Винниченка. Це теж була характерна особливість моменту. Якщо ще вчора радянські історики дружно «критикували» «буржуазних фальсифікаторів», практично не читаючи їхніх праць, то сьогодні довелося йти до них «по науку». Насамперед перечитувалася й використовувалася спадщина української політичної еміграції та діаспорна література. Відкрилися спецховища, з'явилися перевидання. Великий резонанс у дослідницькому середовищі мала публікація у журналі «Київ» спогадів М.Грушевського, які стосувалися історії Української Центральної Ради¹⁷, а також перевидання скорочених, а згодом і повного тексту споминів П.Скоропадського. «Політвидав» 1990 р. випустив у світ репринт «Відродження нації» В.Винниченка, а наступного року – мемуари Н.Махна. «УІЖ» передруковував спогади Д.Дорошенка. Починаючи з 1991 р. масовими тиражами виходив курс історії України О.Субтельного.

Величезне значення мало налагодження прямих контактів із зарубіжними колегами, проведення спільних наукових конференцій, конгресів українців, перший з яких відбувся у серпні 1990 р. На автора цих рядків величезне враження справили міжнародний колоквиум «Анатомія революції: 1917 рік у Росії: маси, партії, влада», який зібрав провідних істориків світу, що займалися революцією – Л.Гімсона, В.Розенберга, О.Рабиновича, М.Ферро, М.Мелансона, З.Галілі, Р.Суні. Одне із засідань присвячувалося національному питанню¹⁸. Доповідь Р.Суні «Націоналізм і демократизація в російській революції» була неймовірно змістовною, насиченою оригінальними думками, які просто не могли прийти в голову гіпотетичного радянського історика, котрий зі студентської партії твердо засвоїв і сформував для себе негативне ставлення до «націоналізму». Із доповіді Р.Суні стало зрозуміло, чому у СРСР так боялися цієї ідеології, так послідовно й запекло воювали з нею. Доповідач стверджував, що націоналізм – лютий ворог імперій, рано чи пізно він призводить до їх розпаду,

¹⁶ Історія України: Курс лекцій. – Кн.2. – С.124–125.

¹⁷ Наважившись на друк, редколегія журналу «про всяк випадок» прикрилася коротенькою передмовою члена-кореспондента АН УРСР Ф.Шевченка під назвою «Шлях, що звів на манівці» (див.: Київ. – 1988. – №8–11).

¹⁸ Анатомія революції: 1917 год в России: Массы, партии, власть. – Санкт-Петербург, 1994. – С.278–355.

як і демократія¹⁹. Ці думки авторитетного фахівця стали серйозним поштовхом до переосмислення революційних подій в Україні. Дискусія, яка виникла після доповіді, теж дала величезний матеріал для роздумів.

Поворотне значення для формування нового образу революції мала також стаття І.-П.Химки «Національне й соціальне в Українській революції 1917–1920 рр.», в якій автор не лише вживав назву «Українська революція», але й доводив, що характерною її рисою було тісне поєднання національного та соціального факторів²⁰. Широке поле для формування нової концепції революції створив двотомник історичних есе І.Лисяка-Рудницького²¹.

Кількість поступово переростала в якість. Для того, щоб створити нову картину революції, необхідно було нагромадити й вивчити фактичний матеріал. На початку 1990-х рр. розпочалася робота над збірником документів «Українська Центральна Рада», що призвело до доволі значних змін у способі думання фахівців. Відділ історії Великої Жовтневої соціалістичної революції академічного Інституту історії України з такою назвою проіснував до весни 1991 р. і був перейменований у відділ революції та громадянської війни на Україні²². До якогось часу революція залишалася безіменною, але вже 1992 р. співробітники цього інститутського підрозділу підготували декілька брошур у серії «Історичні зошити», які давали підстави говорити про серйозні зрушення у способі бачення подій, накопиченні критичної маси емпіричного матеріалу²³. У першій половині 1990-х рр. почали з'являтися авангардні монографічні дослідження, які підривали стару дослідницьку парадигму та створювали ґрунт для появи нової²⁴. Почалася непроста робота над новим поколінням шкільних підручників²⁵.

До певної міри рубіжним виявився 1996-й рік²⁶. Вийшла підготовлена колективом львівських авторів праця, яка мала гриф Міністерства освіти України²⁷. Вона охоплювала українську минувшину від прадавніх часів до проголошення незалежності. Написаний М.Литвином розділ 6 «Визвольні

¹⁹ Там же. – С.279–280.

²⁰ *Himka J.-P.* The National and the Social in the Ukrainian Revolution of 1917–1920 // Archiv für Sozialgeschichte. – Vol.34 (1994). – S.95–110.

²¹ *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе: У 2 т. – К., 1994.

²² У 1993 р. назву скорегували на відділ історії Української революції та громадянської війни. І наразті з 1996 р. це – відділ історії Української революції 1917–1921 рр.

²³ *Хміль І.* Перший Всеукраїнський селянський з'їзд (28 травня – 2 червня 1917 р.) // Історичні зошити. – 1992. – №4; *Гриценко А.* Українські робітники на шляху творення національної держави (I-й Всеукраїнський робітничий з'їзд 11–14 (24–27) липня 1917 р.) // Там само. – №5; *Галенко О., Яневський Д.* Перший уряд демократичної України // Там само. – №6; *Щусь О.* Всеукраїнські військові з'їзди // Там само. – №7.

²⁴ *Литвин М., Науменко В.* Історія галицького стрілецтва. – Л., 1990; Конституційні акти України: 1917–1920: Невідомі конституції України. – К., 1992; *Гунчак Т.* Україна: Перша половина ХХ ст.: Нариси політичної історії. – К., 1993.

²⁵ *Турченко Ф.* Україна – повернення історії: Генеза сучасного підручника. – К., 2016.

²⁶ Тоді з'явився друком перший том збірника документів «Українська Центральна Рада». На його підготовку пішло декілька років роботи авторів над документами та над собою. У результаті УЦР постала не «буржуазно-націоналістичною» інституцією, а лідером українського національно-визвольного руху, а згодом – вищим законодавчим органом УНР. Видання збірника вможливило написання великої кількості статей, книжок, дисертацій, стало поворотним в інтерпретації історії революції.

²⁷ Історія України. – Л., 1996.

змагання 1914–1920 рр.» викладав події «Української національно-демократичної революції». Тут цілком стисло, але позитивно розповідалося про Центральну Раду, проголошення Української Народної Республіки, гетьманську Українську Державу, Західноукраїнську Народну Республіку. Радянська агресія та влада самостійного місця у книзі не отримали. Наступний розділ, в якому розглядався міжвоєнний період, починався параграфом про радянську Україну в 1920-х рр., яка невідомо звідки взялася.

Доволі успішним конкурентом львівському виданню став підготовлений академічним Інститутом історії України двотомник із промовистою назвою²⁸. Третину 2-го тому було відведено опису подій 1917–1921 рр., котрі визначалися як «Українська революція», що займала ключове місце в українському двадцятому столітті. Хронологічні рамки розширювалися до 1921 р. включно. Цікавим у книзі було тісне поєднання національної й соціальної складових революції. Те, що раніше історики відтворювали як «громадянську війну», відтепер подавалося як російська червона або біла воєнна експансія та збройна боротьба з нею. Видання мало успіх, студенти певний час користувалися ним як підручником.

Але значно помітнішою виявилася інша книжка, котра теж вийшла 1996 р. Це був «Нарис історії України» Я.Грицака з підзаголовком: «Формування модерної української нації XIX–XX ст.». Особливістю праці стало використання великого масиву західної історичної літератури. Таке методологічне підґрунтя дозволило авторові дійти висновку, що українці мають «нормальну» історію, «без брому». Історія революції не була головним завданням дослідника, але вона посіла ключове місце у книзі, об'єднавши два різних століття в одне ціле завдяки наголосу на принциповій важливості для українського націєтворення. Інновацією виглядало тематичне об'єднання революції з Першою світовою війною. У підсумковому параграфі, намагаючись відповісти на питання: «Чому зазнала поразки Українська революція?», автор наводив чимало вагомих аргументів, які підводили до висновку про невідворотність краху. Однак це була та поразка, яка «може стати джерелом духовної обнови, що з нього черпатимуть силу наступні покоління»²⁹.

Можна стверджувати, що до середини 1990-х рр. парадигму «пролетарської соціалістичної революції» було остаточно деконструйовано, а на зміну їй прийшла парадигма національної революції. Не останню роль у прискоренні цього процесу відіграла проблемна стаття М. фон Гагена «Чи має Україна історію?», опублікована у журналі «Slavic Review» 1995 р. Вона активно обговорювалася у професійному середовищі, стимулювала до рішучих змін у науці.

Із другої половини 1990-х рр. концепція національної революції стала домінуючою серед українських істориків. Безумовно, вона ще не була детально прописаною, але головні конструкції схеми проглядали чітко. Існував деякий різнобій щодо назви. Поряд з «Українською революцією» якийсь час уживалося визначення «національно-демократична революція». Популярністю

²⁸ Історія України: Нове бачення: У 2 т. – К., 1996.

²⁹ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. – К., 1996. – С.165.

користувалася запозичена з діаспори назва «визвольні змагання». Історики по-різному визначали своє ставлення до періодів революції й, особливо, ключових дійових осіб, але, повторюся, парадигмально вона отримала національний вимір, звільнившись від міфів «Великої Жовтневої соціалістичної». Із кожним роком цей вимір посилювався та розширювався завдяки новим працям, появі генерації дослідників, не вражених хворобами радянської історичної науки, які не були «бійцями ідеологічного фронту». Не маючи змоги перерахувати всіх, хто доклав інтелектуальних зусиль до студіювання революційної тематики, назву лише найповажніших. Це – І.Гирич, Я.Грицак, С.Кульчицький, М.Литвин, Т.Осташко, Р.Пиріг, О.Павлишин, О.Реєнт, О.Рубльов, В.Сергійчук, В.Солдатенко, Ф.Турченко. Я б не сказав, що всі вони однодумці. У цьому можна не раз пересвідчитися з опублікованих праць. Кожен має власну позицію, свої пріоритети й уподобання, критичне ставлення до одних сюжетів і більш лояльне – до інших. Але завдяки цьому сучасне знання про революцію плюралістичне та дискусійне. Це добрий інтелектуальний майданчик для зростання молодих фахівців. Певний час були намагання вести облік дисертацій, захищених із тематики революції, але коли їх число переважило за декілька сотень, цю ідею облишили.

Сьогодні Україна має нову історіографію революції, солідний корпус опублікованих документів. Скажу лише, що саме завдяки цій археографічній основі порівняно невеликому колективу авторів удалося декілька років тому створити узагальнюючі «Нариси історії Української революції». Зрозуміло, що вони не писалися як нормативна праця, але мали завданням показати певну концептуальну цілісність сьогоднішнього знання про революцію. Стисло озвучу основні її риси.

Породжена розпадом російського імперського організму, Українська революція у процесі свого розвитку набула виразних самодостатніх, насамперед національних, форм, перетворилась у феноменальне явище ХХ ст., яке залишило глибокий слід у свідомості українського народу та стало джерелом державницьких прагнень кількох прийдешніх поколінь українців.

Революцію було спричинено рядом факторів, передусім прагненням народу реалізувати своє природне право на національну й державну самостійність. Ідеологія революції сформувалася на базі європейських демократичних цінностей. Проголошення та побудова демократичної держави були стрижнем Української революції. В її перебігу випробовувалося декілька моделей національної державності: демократична (Українська Народна Республіка), консервативна (Українська Держава), ліводемократична (Українська Народна Республіка періоду Директорії), ліберально-демократична (Західноукраїнська Народна Республіка).

Утвердження у сучасній історичній літературі терміна «Українська революція» спирається насамперед на самоназву, на визначення лідерів і перших її істориків: М.Грушевського, В.Винниченка, П.Христюка, Д.Дорошенка. Сучасні ж дослідники наголошують на принципових відмінностях української революції від російської. Якщо для останньої головним завданням була боротьба за монополію на владу, то для першої – державотворення й демократичні

цінності. Це – завдання різної складності. Одна справа – захопити владу та з допомогою терору використовувати старі державні інститути, їх кадри. І зовсім інша – із чистого аркуша творити нову загальнонародну державу.

У радянській та сучасній російській літературі поняття «революція» і «громадянська війна» розглядаються в тісному взаємозв'язку. Новітня вітчизняна історіографія фактично відмовилася використовувати термін «громадянська війна» в контексті подій Української революції³⁰. Умотивовується це тим, що в Україні не було масштабної внутрішньої збройного протистояння на ідеологічному ґрунті. УНР на своїй території доводилося вести оборонні дії проти наступу армій неукраїнського походження.

Відмітною рисою революції було протистояння з Росією. Українцям довелося виборювати свої права у змаганні з російськими політичними силами різного соціального спрямування, які, проте, одностайно мислили категоріями «єдиної й неподільної». У ході революції відбулося декілька російсько-українських воєн – як із «червоною», так і з «білою» Росіями. Зрештою Україну окупували червоні війська. Війна з більшовиками тривала не один рік і була надзвичайно схожою на ту, яку ми сьогодні називаємо «гібридною». Комуністи на словах визнавали право націй на самовизначення, але вимагали перевиборів Центральної Ради за власним сценарієм. Створювали кишенькові «радянські уряди України», на допомогу яким посилали збройні сили, а у тилу організували повстання, вели підривну роботу серед українського політикуму з допомогою лівих елементів. На загарбаних територіях панував жорстокий окупаційний режим «диктатури пролетаріату», закамouflьований під Українську Соціалістичну Радянську Республіку, чий «уряд» керувався з Москви. В основі політики був «червоний терор» і «воєнний комунізм». Відверту характеристику українському радянському урядові дав на початку 1919 р. новопризначений Москвою його очільник Х.Раковський:

«1. Тимчасовий робітничо-селянський уряд України створено за постановою ЦК РКП, він є його органом і проводить усі розпорядження й накази ЦК РКП безумовно. 2. Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, не будучи, по суті, самостійним, не створював і не збирається створювати своє незалежне командування, назвавши Реввійськграду групи Курського напрямку “Реввійськградою Української радянської армії” винятково для того, щоб можна було говорити про радянську армію України, а не про наступ російських військ, тобто продовжувати ту політику, яку було розпочато утворенням Тимчасового робітничо-селянського уряду України.

Це перейменування аж ніяк не означало й не означає жодних змін по суті, тим більше, що особовий склад цієї Реввійськгради визначено не нами, а центральною установою РСФРР, і негласно вона є тією самою Реввійськградою групи військ Курського напрямку, яка лише одержала іншу вивіску для України»³¹.

³⁰ Здається, є тільки одна сучасна праця, автор котрої відстоює концепцію громадянської війни як внутрішньої української проблеми, при цьому намагається тісно прив'язати її до відповідних подій у Росії – тож Україна розглядається як один з основних плацдармів громадянської війни (див.: *Солдатенко В.Ф.* Гражданская война в Украине: 1917–1920 гг. – Москва, 2012).

³¹ Політична історія України ХХ століття: У 6 т. – Т.2. – К., 2003. – С.328.

Поразка революції підштовхує до пошуків її слабких місць. Вони не є таємницею. До такого результату спричинилися зовнішні обставини, а також брак досвіду державної роботи в політичних лідерів, домінування в їхньому світогляді крайніх ідей, як і недостатність єдності, відсутність необхідної кількості управлінських кадрів, у тому числі й військових вищої кваліфікації, фінансова криза.

Розглядаючи причини поразки Української революції, важливо згадати про ключову роль міст у житті модерного суспільства. На початку ХХ ст. відповідна політика, фактична заборона вільного розвитку української культури зробили міста України зросійщеними, національне життя тут мало латентні, або маргінальні форми. За роки революції українська влада не змогла закріпитися на тривалий час у жодному з великих чи середніх промислових центрів України: війська УНР неодноразово змушені були залишати Київ, Харків, Катеринослав, Одесу, Полтаву, Вінницю, Житомир. Отже міста виявилися нейтральними або упередженими щодо українського руху. Це змушувало його тісніше прив'язуватися до села, а одночасно – шукати політичну та військову підтримку за кордоном.

Однак хочеться застерегти від надмірної критики й нігілістичного трактування результатів революції. Треба завжди пам'ятати, що маємо справу з першопрохідцями, які відважилися на неймовірно складне завдання, намагалися вирішити його не у власних інтересах, а на благо народу. Негативний досвід – це теж досвід, який дорогого коштує. Без подій 1917–1921 рр. не було б проголошення незалежності України.

Незважаючи на втрату в 1920-х рр. державності, революційний потенціал українського народу не було вичерпано. Він виявився в масовому антикомуністичному повстанському русі, який став однією з парадигматичних особливостей революції, а згодом був запозичений іншими революціями ХХ ст. Було б неввірно розглядати революцію як велике, але локальне явище, обмежене хронологічними рамками 1917–1921 рр. Цілком очевидно, що верхня межа – 1921-й рік – умовна. Затухання революції було повільним, а багато процесів – незворотними, передусім це стосується змін у масовій свідомості. Так, у середині 1920-х рр. співробітники органів держбезпеки фіксували серед населення численні спалахи «пропетлюрівських настроїв». У 1930 р. Україну охопила хвиля протестів та відкритих повстань, спровокованих колективізацією³². Їх зв'язок із революцією не вимагає особливих пояснень, тому ідея А.Граціозі про об'єднання цих подій в один хронологічний вузол може бути успішною. Її можна підкріпити не лише селянською тематикою. Політика Кремля щодо Польщі в 1920-х рр. спиралася на побоювання ймовірного повторного українсько-польського союзу. Не випадково С.Петлюра був знищений через два тижні після повернення до влади в Польщі Ю.Пілсудського. У середині 1920-х рр. в радянській Україні розгорнулася масштабна дискусія про напрями розвитку вітчизняної культури. Її суть яскраво виражало сформульоване М.Хвильовим гасло «Геть від Москви!». Це був прямий наслідок подій революції. Отже й організоване радянською владою вбивство С.Петлюри, і Голодомор 1932–1933 рр., і розправи над українською інтелігенцією 1930-х рр. стали розплатою за революційну непокору.

³² *Тиліщак В.* 1930. УСРР. Повстання. – К., 2016.

Незважаючи на солідний сучасний історіографічний доробок було б неправильним стверджувати про наукову вичерпаність проблеми – радше це перше наближення до можливого повноформатного результату. Які перспективні напрями вивчення революції вбачаються сьогодні? Насамперед розширення контексту революційних подій – як хронологічне, так і тематичне. Не викликає сумніву, що падіння самодержавства в Росії було тісно прив'язане до подій Першої світової війни. Саме багатомільйонне військо стало пружиною для розгортання революції. Для Української революції особливе значення мав рух за українізацію частин російської армії. Це була важлива опора діяльності Центральної Ради. Майбутні дослідження мають покласти край розмовам про нерозуміння українськими лідерами значення збройної сили. Історія національного війська відкриває великі можливості. Згадаю бій під Крутами, який став символом жертвовності в боротьбі за молоду державу. Треба сказати, що впродовж революційних років українці провели багато переможних боїв з агресором, але не всі вони належним чином зафіксовані в історичній пам'яті. Наприклад, у лютому 1918 р. Звенигородський кіш вільного козацтва завдав нищівної поразки більшовицьким військам М.Муравйова. Нагадаю й знаменитий бій із денікінцями Української повстанської армії (махновців) у вересні 1919 р. біля села Перегонівки під Уманню, в якому повстанці вщент розбили декілька білогвардійських офіцерських полків.

Перша світова війна, яка втягнула у свою орбіту десятки країн та народів, створила в Європі специфічний революційний контекст, призвівши по завершенню до появи нових європейських держав. Для розуміння причин поразки Української революції доцільно провести компаративний аналіз розвитку тогочасних подій в Угорщині, Польщі, Чехословаччині, Румунії, як і прибалтійських країнах. Недостатньо вивченим виглядає й німецький фактор в українській історії. Також не маємо розгорнутої відповіді на питання про негативне ставлення країн Антанти до української державності.

Вимагають ретельного вивчення місцеві особливості революції. Сьогодні ми маємо лише перші піонерські праці з революційної регіоналістики. Деколи можна зустріти інтерпретації Української революції як етнічного явища, причетними до якого були лише українці. Це докорінно невірний погляд. Ще в перші місяці становлення Центральної Ради її лідер М.Грушевський стверджував, що українці борються за владу не для того, аби поневолити інші народи, які проживали в Україні, а щоб забезпечити їм вільний розвиток. Закон про національно-персональну автономію вказував шлях, яким українська влада намагалася зняти суперечності між демократією, унітарною формою держави та її багатонаціональністю. Ми маємо дуже мало досліджень на цю тему, а вона не втратила своєї актуальності й сьогодні.

Окремим напрямом студювань і комеморативних практик може стати історична пам'ять про революційні події, які запам'яталися великою кількістю яскравих епізодів. Зверну увагу лише на декілька з них. Усе почалося зі створення Центральної Ради, яка в короткому часі перетворилася на представницький парламент, проголосила Українську Народну Республіку, ухвалила її Конституцію, національну символіку та десятки законів. Окремо слід

згадати Акт злуки УНР та ЗУНР в єдину соборну державу. Створення академій наук і мистецтв, Усенародної бібліотеки України, двох державних університетів, сотень середніх шкіл, національної преси – це все здобутки революції. Вони непогано вивчені істориками, але далеко не повним чином вкарбовані в історичну пам'ять. При цьому вона має величезний потенціал формування національної ідентичності, який практично не використовується. Це стосується й місць пам'яті та персоналій революційного часу.

Сучасна концепція історії Української революції включає у себе і процес окупації України більшовиками під вивіскою УСРР. Цей сегмент досліджується надзвичайно слабо, в основному як історія радянської влади. Між тим перед українським суспільством постала проблема ставлення до окупантів. Точніше, це була дилема: або прийняти загарбника, піти на співпрацю з ним, або ж чинити опір, як це робив селянський антикомуністичний повстанський рух. І нарешті, тема поступового затухання революції, перевтома суспільства й накопичення сили новою владою, роль голоду 1921–1922 рр. у цьому процесі.

Отже за останні три десятиліття відбулися кардинальні зміни у вітчизняній історіографії революції, вона повністю декомунізувалася, набула виразно національного виміру, який дозволяє не лише академічно розповісти історію створення Центральної Ради, появи Української Народної Республіки, інших національних державних утворень, вивчати створені ними державні інститути, насамперед армію, яка мужньо боролася з російськими червоними й білими окупантами, простежити динамічний процес творення української нації та багато інших революційних процесів. Сучасна історія революції – це вузлова проблема української історії ХХ ст., а тому невичерпне джерело для інтелектуальних рефлексій, розлогий полігон для випробування нових методологій, з'ясування регіональних особливостей, історичної оцінки еліти, пошуків відповіді на одвічне питання: «Хто такі українці і чого вони прагнуть?». До того ж викладена академічно чи популярно, у шкільних або вишівських підручниках, відтворена в літературі, кіно, а особливо в медійному просторі – це величезний ресурс мобілізації нації, формування української ідентичності.

In this article researches the process of changes in the research paradigm of the revolution history. It is shown how the picture of the past transformed under the influence of the changes ("perestroika" in the USSR, its disintegration, the independence of Ukraine proclamation). Ideologized by Soviet science, revolution history became lost its sacred content to the beginning of the "new socio-economic system". Instead of this, was appeared the story of the Ukrainian revolution radically differed from Russian. The main task of Ukrainian Revolution of 1917–1921 was not to ruin everything that humanity built for a thousand years, but to create onto the old culture foundation the new democratic state. The crossing process to the new understanding of the past was long-term and required not only relevant methodologies, but also conscious social improvement, changes in the generation of historians.

Keywords: *Ukrainian Revolution, Central Rada (Central Council), Russian-Ukrainian ars, historiography, perestroika, independence.*

